

ANKARANIN YANIBAŞINDA BİR EKOTURİZM ALANI GAVURKALESİ

Dünyada giderek yaygınlaşan ekoturizmin markalarını, ülkelerin sahip olduğu doğal değerler ile antik dönemlerden bu yana insanın çevreyle etkileşimi sonucunda yarattığı kültürel öğeler oluşturuyor. Ankara'nın kuş uçuşu 60 km. güneydoğusunda, Kaledere Vadisi'nin kuzeybatı yamacındaki bir tepenin üzerinde kurulu olan Gavurkalesi de çevresiyle birlikte önemli bir ekoturizm potansiyeli sergiliyor.

Gavurkalesi, Anadolu'nun taşı kut-sallaştıran ilk okur yazar ulusu Hititlerce yapılmış, görkemli taş duvarlarla çevrili bir tapınak ve onun altındaki kaya kabartmalarının tümüne birden verilen genel bir isim. Yani, gerçek anlamda bir kale değil: Tapınağı çepeçevre kuşatan devasa andezit bloklarından yapılmış, kale duvarına benzeyen taş duvardan ötürü kale denmiş. Tapınağın güneyinde yer alan, kılıkları Türk-lere benzemeyen kaya kabartmalarından ötürü de "Gavur" öneki eklenmiş; böylece olmuş Gavurkalesi.

Saha bilimsel anlamda ilk kez Atatürk'ün teşvikiyle, 1930 yılında Arkeolog Dr. Hans Henning Van Der Osten tarafından araştırılmış. daha sonra 1993-1998 tarihleri arasında Dr. Stephen Lumsden ve ekibi, arkeolojisini çalışmış. Yazar, Dr. Lumsden'in Danimarka'daki "The Carsten Niebuhr Institute" adına yürüttüğü 1997 ve 1998 yıllarındaki çalışmalarına katılarak antik dönemde Gavurkalesi çevresinde yaşayan insanların çevre ile ilişkisini ortaya koyan Jeoarkeoloji çalışmaları yaptı.

Gavurkalesi'ne nasıl ulaşılır? Ankara'dan çıkıp Gölbaşı ilçesine yaklaşıldığında, sağa sapan Haymana yoluna dönülür. Haymana'ya yaklaşık 12 km kala Dereköy Yolu'na sapılarak yaklaşık 2 km sonra köye varılır. Buradan itibaren Köyaltı Deresi'ni izleyen stabilize yoldan batıya doğru 2 km daha gidildiğinde, yol sağ taraftan gelen bir vadiyle kesişir. Bu vadiye girildiğinde, Gavurkalesi, vadinin 750 m. kadar ilerisinde batı yamaçta bütün görkemiyle ortaya çıkar. Kaleye ulaşan bu yol tarla yolu niteliğinde olduğu için, en iyisi arabayı vadinin girişinde bırakarak kaleye yayan ulaşmak.

Gavurkalesi ve çevresi jeolojik, jeomorfolojik ve arkeolojik yönlerden son derece ilginç özellikler taşıyan bir bölge. Belki inanmayacaksınız, Jeolojik anlamda bölge, bütünüyle, eski Tetis Okyanusu'nun kapanarak yükselmiş tabanını temsil ediyor. Denizin altındaki kireçtaşı tabakaları ve deniz altı volkanizmasıyla oluşmuş gabro, diyabaz spilitik bazalt gibi manto kökenli kayalar, birlikte sıkıştırılarak 1200 metrelere yükseltilmiş. Okyanusu kapatan gücün Afrika levhasının, Avrasya (Avrupa-Asya) levhasına yaklaşması olduğunu tahmin etmişsinizdir. Denizaltı konumundan çıkarak dağa terfi eden bu volkanik kayalar, atmosfer koşullarında zamanla bozularak (alterasyon) serpantin denen yeşil renkli kayalara dönüşmüşlerdir. (Bu kayalar güneş altında yılan derisi gibi yeşil sarı gibi farklı renklerde görüldüğü için adını Yunanca'da yılan anla-

mına gelen "serpent" kökünden alırlar. Kayaçları yerbiliciler "ofiyolit" olarak da tanımlıyor. Bölgenin güneyinde, Tetis Denizi'nin 35 milyon yıl önce kapanan bölümünün oluşturduğu fliş kayaçları ve olağanüstü zengin fosil yatakları yer alıyor.

Gavurkalesi'nin de yer aldığı bölgenin büyük bir bölümü Eosen başında (35 milyon yıl önce) karalaşmış. Tetis Okyanusu'nun tamamen karalaşmasıysa Miyosen döneminde gerçekleşmiş (24-5,5 milyon arası). Bu dönemde Gavurkalesi'nin güneyindeki fliş tabakaları yüksek bir arazi haline dönüşürken, daha önce karalaşmış kayaçlar da yeniden başkalaşarak daha dirençli bir hale gelmiş. Gavurkalesi'nin güneyindeki Köyaltı Deresi ekseninin güney ve batısında bulunan fliş kayaçları, özellikle Çayraz Köyü civarında para şeklindeki tipik nummulites (helezon biçimli kabukları olan küçük sucul canlılar) fosilleriyle ünlü.

Bölgede Üst Miyosen-Pliyosen arasında yer yer andezitik-dasitik karakterde volkanitler oluşurken Pliyosen'den (5,5 milyon yıl önceki dönem) başlayarak günümüze kadar bölgenin özellikle doğu kesimlerinde gölsel çökeller egemen olmuş. (Ankara'nın hemen güneyindeki Gölbaşı, adı geçen Pliyosen göllerinin günümüzdeki çeşidini temsil ediyor.

Şimdi yeniden kaleimize (kült yani tapınak alanımıza) dönelim ve hangi tür kayaç üzerinde oturduğuna bakalım: Gavurkalesi, ofiyolitik kayaç komp-

Gavurkalesi'nde Hitit dönemine ait kaya kabartmaları

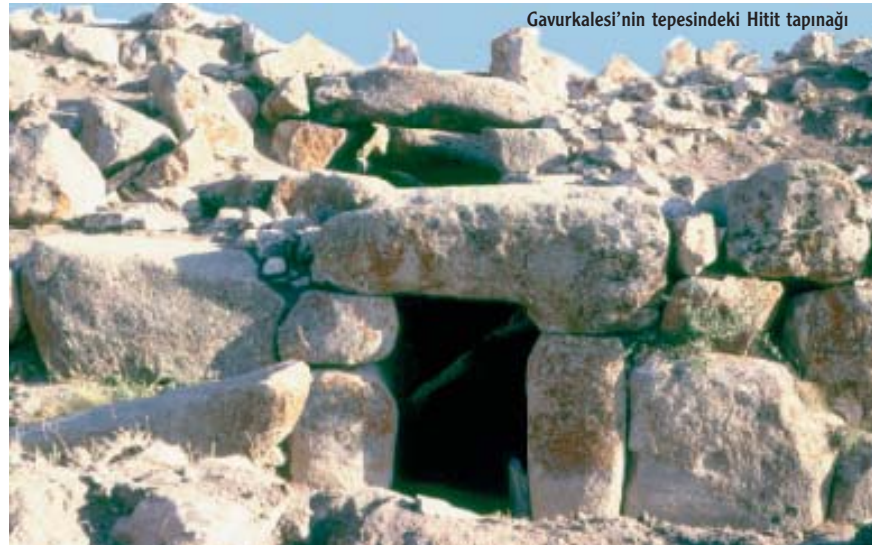
leksisi içerisindeki Triyas yaşlı bir kireçtaşı bloğu üzerinde yer alıyor. Tetis'in dağa dönüşmesi sırasında metamorfizmaya uğrayarak daha dayanıklı hale gelen bu kireçtaşı bloğu, çevresindeki dirençsiz ofiyolitlerin ortasında bariz bir rölyef (kabartma) oluşturmuş. Çevreye hakim yüksek tepelere ve kayalara kutsallık atfeden Hititler boş dururlar mı? tepeyi hemen görkemli kaya kabartmaları, tapınak ve taş duvarlarla taçlandırmışlar. Tepenin en yüksek noktası 1164 m. olup vadi tabanından göreceli yüksekliği 62 metre. Tepenin üstündeki Doğu-Batı yönünde 25 m. Kuzey-Güney yönünde 15 m. uzunluğundaki silisleşmiş kireçtaşı çıkıntısı önce tıraşlanmış sonra da içerisine bir tapınak odası oyulmuş. Harç kullanılmadan üst üste konulan ve tavana doğru giderek küçülen beş sıra büyük andezit taş duvardan oluşan bu tapınak odasının yüksekliği, 3,3 metre (Bu tür yapılar Arkeologlarca "cyclopien yapısı" olarak adlandırılıyor). Tapınağın duvarlarını oluşturan blokların çapları 85x1,70x65 cm'ye ulaşmakta. Odanın tavanını, daha yassı bir şekilde yontulmuş, yan yana sekiz sıra andezit bloğu örtüyor. Tapınak odası oyulurken, odanın dip kısmında 2 metrekare genişliğinde ve 30 cm. yüksekliğinde bir doğal kaya sekisi bırakılmış. Bu eşğin sunak (altar) olduğunu savunan Hitit uzmanları, yapının tapınma amacıyla inşa edilmiş bir mabet olduğunu düşünüyorlar. Bu kült alanının, bölgede hüküm sürmüş bir yerel Hitit beyi için ya-

pılmış anıtsal mezar olduğuna inanılanlar da var.

Tapınağın oyulduğu bu geniş kaya yüzeyi, doğu, kuzey ve güneyden büyük andezit bloklarından oluşan bir duvarla çevrilmiş durumda. Yapılışından bu yana yaklaşık 3000 yıl içinde özellikle doğu bölümü büyük ölçüde yıkılmış olan bu taş duvarın doğu-batı yönünde 38 m, kuzey-güney yönünde 35 metre uzandığı anlaşıyor. Yıkılan taş bloklar doğu ve batı yamaçta, farklı seviyelerde saçılmış olarak görülüyor. (Yıkılan taşları başka bir amaçla kullanılmadığı için, istenirse duvar kolayca restore edilebilecektir).

Tapınağın güneyindeki 30x9 m. Boyutlarındaki dik kaya yüzeyine Hititler üç tanrı kabartması kazımışlar. Bereket tanrıçası oturur vaziyette kazınır-

ken, karşısında tapınır vaziyette, ayakta iki erkek tanrı görünüyor. Bu durum, Neolitik'de egemen olan Ana Tanrıça inancının Hititler'de henüz kaybolmadığını gösteriyor. Kabartmaların altında, heykeltraş ve yardımcılarının rahat çalışabilmesi için oluşturulan yaklaşık 20 m. uzunluğunda ve 7 m. genişliğindeki platform halen durmakta. Üç kabartma da kayanın çatlak içermeyen sağlam kesimlerine yapılmış ve bu yüzden yaklaşık 3000 yılı aşan bir zaman süresince aşınmadan günümüze ulaşmış. En batıdaki bereket tanrıçası, sonradan genişleyen iki çatlak arasında güvenli bir şekilde oturuyor olmakla birlikte, yüzeyden akan suların etkisiyle zaman içerisinde büyük ölçüde silikleşmiş. Sağdaki iki kabartmaysa çok iyi durumda. Üzerinde sonradan oluşan

Gavurkalesi'nin tepesindeki Hitit tapınağı

Frig dönemine ait kireçtaşı ocakları

Doğanın Dilini Öğrenme Programı

Çevre (Doğa) eğitiminin en kısa tanımı “doğanın dilini öğrenilmesi” dir. Bu eğitimin sonucunda, eğitim süresi kısa dahi olsa katılanların dünya görüşlerinde köklü değişiklikler meydana gelir. Aynı süreli hiçbir eğitim kişinin evrene, yaşama ve olaylara bakış açısında ekoloji temelli bir çevre eğitiminde olduğu kadar köklü değişiklikler yapamaz.

Gördüğümüz Doğa bir sentez ürünüdür. Farklı disiplinlere ilişkin süreçler bir arada işlemiş, bir-biriyle etkileşim içerisine girmiş ve sonuçta farklı ekosistemler, farklı peyzajlar oluşmuştur. Her peyzaj değişik bir sentezi yansıtır. Bu nedenle doğa eğitimi içeriği itibarıyla çok disiplinli bir karakter taşır. Yine bu nedenle, çevre eğitimi, konuların sadece okul binalarında farklı dersler halinde müstakil olarak anlatıldığı, birbirleriyle ilişkilerinin kurulmadığı formal eğitim çerçevesinde anlatılamaz. Doğada yapılacak gözlem ve çalışmaların da okul dışı (informal) eğitim olarak ders programlarına eklenmesi ve yetişkinlerin eğitimi olarak da süreklilik göstermesi gerekir. Özet olarak belirtmek gerekirse, ideal bir çevre eğitimi “okul içi” ve “okul dışı” programlarının bir arada uygulanmasıyla gerçekleşir.

Bireyler ekosistemlerin işleyişi ve insan faaliyetlerinin bu sistemlerin devamlılığı konusundaki olumlu ve olumsuz etkilerini öğrendikçe doğayla ilgili daha sorumlu davranışlar geliştirmektedir. Doğa eğitiminin kısıtlı sürelerde de olsa bireylerin doğal süreçler konusunda bilgilenmelerini sağladığı, onların doğaya olan yatkınlıklarını artırdığı, daha duyarlı ve bilinçli kıldığı ve daha bağımsız düşünen bireyler olmalarına katkıda bulunduğu birçok yazar tarafından vurgulanmaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerde son yıllarda çevreyi formal ve informal eğitim müfredatına dahil etme konusunda büyük bir istek vardır.

TÜBİTAK, Bilimin Popüler hale getirilmesi, bilimsel çıktılarının insanların günlük yaşamına girmesi amacıyla “Doğanın Dilini Öğrenme Programı” başlıklı bir kampanya başlatmıştır. Bulunduğu gibi TÜBİTAK bu programı halihazırda sayısı 189 a ulaşan Popüler Bilim Kitapları Dizisini yayınlamaya başlamıştı. Ayrıca, 1999 yılından bu yana da Milli Parklarda ekoloji temelli bilimsel eğitimin koordinatörlüğünü yapmaktadır. 2004 yılında eğitim yapılan milli park sayısı dörde yükselmiş olup, 2005 yılında dokuzaya çıkarılması planlanmaktadır. Bu eğitime üniversite öğrencileri, araştırma görevlileri ve bazı dönemlerde profesyonel turist rehberleri katılmaktadır.

Bu kez, özellikle Türkiye genelinde halkımızın (öncelikle ilk ve ortaokul öğrencilerimizin) bizzat doğada bulunarak doğal ve kültürel değerleri yerinde tanımları amaçlanmaktadır.

Bu kampanyayı üç paket (pilot) programla Ankara’da başlatacağız ve dalga dalga tüm Türkiye’ye yayılmasında koordinatör kurum olarak des-

tek olacağız. Gezi yapılacak sahalara ilişkin kısa açıklama aşağıda verilmektedir.

Hüseyingazi Tepesine Yürüyüş : Hüseyingazi yaklaşık 40 milyon yıl önce püskürmüş bir volkan merkezidir. Andezit adı verilen acık kahve-pembe renkli yapı taşı buradan çıkan lavların soğumasıyla oluşmuştur. Ankara Kalesi bu lavlar üzerinde oturmaktadır. Hüseyingazi tepesinden patlamalı volkanizmayla çıkan tüfler ise özellikle Aydınlıkevler, Hasköy ve Solfasol istikametinde kül ve tüf bulutları halinde yağarak buradaki topoğrafyayı oluşturmuştur. Ankarada oturanlardan çok azı bu gerçeği bilmektedir. Hüseyingazi’ye ilişkin bilinen sadece dağın tepesinde türbesi bulunan Hüseyingazi adındaki eviyadır. Hergün yüzlerce çaresiz insan (özellikle kadınlar) dilek tutmak için dağı ziyaret ediyor. Ankaralıların, Hüseyingazi’nin Ankara’nın en önemli volkan merkezi olduğunu, buradan çıkan lavların soğumasıyla oluşan andezitlerin renginin güzelliği nedeniyle uluslararası jeoloji sözlüğü’nde “Ankara Taşı” olarak nitelendirildiğini, Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara’da inşa edilen görkemli yapıların çoğunun (Ulustaki Birinci ve İkinci Meclisler, İş Bankası ve Ziraat Bankası Genel Müdürlükleri, Gar Binası, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Binası vd) yine bu taşın yapıldığı gerçeğini öğrenmeleri bilimin popülerleşmesinde önemli bir adım oluşturmaktadır.

Kazan (Ankara) Omurgalı Fosil Yatağına Yürüyüş: Ankara’ya çok yakın bir konumda olan Kazan ve Çevresi 8-9 milyon yıl önce yaşamış fil, gergedan vb gibi günümüzde Türkiye’de yaşamayan yaban hayvanlarına ait çok sayıda toplu fosilin açığa çıktığı bir bölgedir. Ankaralı hemşehrilerimiz (özellikle öğrenciler) burayı gezdikleri taktirde jeolojik süreç içerisinde iklimlerin nasıl değiştiğini, ona bağlı olarak bitki örtüsünün ve ona bağlı olarak da yaban hayatının nasıl değiştiğini öğrenebileceklerdir.

Gavurkalesi yürüyüşü: Gavurkalesi, Ankara’nın kuş uçuşu 60 km. Güneydoğu’sunda, Haymana’ya 10 km mesafedeki Kaledere Vadisi’nin kuzey batı yamacındaki bir tepenin üzerinde kuruludur. Anadolu’nun taşı kutsallaştırılan ilk okur yazar ulusu Hititlerce yapılmış, görkemli taş duvarlarla çevrili bir Hitit tapınağı, onun altındaki kaya kabartmalarının tümüne birden verilen genel bir isim. Bölge, Hitit ve Frig dönemine tarihlenen taş ocakları ve yine, yapımı olasılıkla Frig dönemine uzanan toprak erozyonunu önlemeye yönelik teraslarıyla Türkiye’nin ve hatta Dünyanın en ilginç bölgelerinden biri.. Gavurkalesi ve çevresinin Tethys Denizi’nin yükselmiş tabanı üzerinde yer alması ve bol fosil yataklarına sahip olması bölgeyi ekoturizm grupları için de ideal bir gezi bölgesi konumuna taşımaktadır. Antik dönemden bu yana bölgenin arazi kullanımında bir değişiklik olmaması nedeniyle ekoturizm potansiyeli çok yüksek bir gezi alanıdır.

küçük çatlaklar, kabartmanın estetiğine zarar veremeyecek ölçüde küçük kalıyorlar.

Tepede, kabartmaların yapıldığı kaya mostrasının kuzeyinde bir yerleşim taraçası bulunuyor. Üç tarafından kireçtaşlarından yapılmış bir sur duvarı ile çevrili olan 75x64 m. çapındaki bu taraçayı Van Der Osten ve Dr. Lumpsden, ayrı ayrı zamanlarda kazarak Frig dönemine (M.S. 700-330) tarihlenen ev temelleri ortaya çıkarmışlar.

Hitit költ merkezinin ve onu çevreleyen duvarların andezit bloklarından, yerleşim taraçasında bulunan yapı temelleriyle taraçayı çevleyen dış surunsa kireçtaşı bloklarından yapılmış olması, Hititler ve Friglerin andezit taşına bir çeşit kutsallık attettiklerini anlatıyor. Bu durum günümüzde de fazla değişmiş değil. Örneğin, Ankara’da, Selçuk, Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk dönemine ait cami ve diğer görkemli yapılar (Birinci ve İkinci Meclis Binaları, Gar binası, Arslanhane Camii, Hacıbayram Camii, Ulus’taki İş Bankası ve Ziraat Bankası binaları, Cebeci’deki ilk konservatuar, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. binası vb.) dünya jeoloji sözlüğüne “Ankara taşı” olarak girmiş olan pembe renkli andezitlerden yapıldı. Taşa pembeliği veren, içindeki felspatlar. Atatürk’ün özellikle hastalığı döneminde artan Hitit tarihine olan aşırı ilgisi ve sıcak bir yaz gününde Gavurkalesi’nin tepesine yürüyerek kazı ekibini yönlendirdiği bilindiğine göre, kendisi ve mimar kadrosu bu taşın Hitit ve Frig’deki kutsallığını da biliyorlardı. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde bu taşın verilen önem sonraki yıllarda sürdürülebilseydi, Ankara pembe bir kent olacak ve yerli ve yabancı ziyaretçiler akın akın bu pembe kenti ve onu doğuran Hüseyin Gazi sönmüş volkanını görmeye geleceklerdi. (Ankara’nın hemen doğusunda 46-41 milyon yılları arasında beş milyon yıl süresince aralıklarla patlayan bu volkan merkezi, ürettiği andezit lavlarıyla değil, zirvesindeki Hüseyin Gazi türbesiyle bilinmekte).

Kaya kabartmalarının kot olarak yaklaşık 10 m. altında, batıda 4 m genişliğinde başlayıp, doğuda 2 m genişliğe kadar daralan ikinci bir silisleşmiş kireçtaşı mostrası üzerinde yine büyük taş bloklarının harçsız olarak üst üste konmasıyla oluşturulmuş, kutsal alana ilk giriş kapısı ve yan duvarlarına ait te-

meller bulunmakta. Alttaki bu yapının Frigler tarafından yapıldığını öğrenince, Hitit kült alanının Friglerce de kut-sal sayıldığını anlıyorsunuz. Kaya kabartmalarının kot olarak yaklaşık 25 m altında Doğu-Batı yönünde 35 m, Kuzey-Güney yönünde yaklaşık 15 m. çapında ikinci bir yerleşim teraçası bulunmakta. Dr. Lumpsten ekibinin 1998 yılında kazdığı bu taraçada da Frig dönemine ait yapı temelleri bulunmuş, altta kalın bir kalış tabakasına girilince temele ulaşıldığı anlaşılarak kazı durdurulmuş. Kalış olarak da adlandırılan bu sert tabaka, taban suyu seviyesinde, suyun kapilarite yoluyla buharlaşması sonucunda oluşan ikincil bir kireç tabakası.

Gavurkalesi'nin doğu yamacında, güneydeki alt taraça ile aynı seviyede 90 m x 25-30 m. boyutlarında bir taraça daha bulunuyor. Henüz kazılmayan bu düzlüğün de güneydeki taraça gibi kalış tabakası üzerinde gelişen yapısal bir yüzey olduğu, kazıldığında Hitit ya da Friglere ait ev temelleri çıkacağına inanıyoruz. Batı yamaçta, en tepedeki taraçanın kot olarak 25 m. altında) kuzey-güney yönünde 30 m. ve doğu-batı yönünde 19 m. genişlikte az eğimli bir yerleşme alanı daha bulunmakta. Bu yamaç üzerinde yer alan az eğimli yerleşim taraçalarının tamamı, kireçtaşı bloklarından oluşan teras duvarlarıyla güçlendirilmişler. Taraçaların, yamaç üzerinde doğal süreçlerle oluşan kalış tabakasının sağladığı az eğimli omuzların (yapısal yüzeylerin) yerleşim amacıyla biraz daha tıraşlanmasıyla düzeltilen alanlar olduğu düşünülüyor.

Değerilen yerleşim taraçalarının dışında, tepenin hemen batısı ve doğusunda, yapım tarihi olasılıkla çok eskilere giden, toprak erozyonunu önlemeye ilişkin teraslar bulduk. Bunlardan batıda olanlar, iki yan derenin arasında gelişmiş, Kuzey-Güney yönünde 240 m, Doğu-Batı yönünde 60-120 metre genişlikte. Kaledere Vadisi'ne doğru az eğimle uzanan, birbirinden kireçtaşlarından örülmüş 0.8-1 m. yüksekliğindeki taş taraça duvarlarıyla ayrılmış beş teras düzlüğü halinde diziliyorlar. Bu terasların genişlikleri kuzeyden güneye doğru 110 m, 80 m, 20 m, 7 m ve 12 metre. Üzerlerinde tek tük keramik parçaları bulunan bu taraçalar, büyük bir olasılıkla Hitit ve Frig dönemlerinden kaledeki tapınak rahipleri ve diğer

Andezit bloklarının kaleye taşındığı Hitit dönemine ait antik yol

idari görevlilerin gereksinimi olan tahılın üretildiği en gözde tarlalardı (Tapınaktan uzun süre ayrılamayan rahipler, büyük olasılıkla en yakındaki bu tarlaları ekiyorlardı).

Doğu tarafta bulunan teraslarsa yine kireçtaşı bloklarıyla örülmüş duvarlarla birbirinden ayrılan iki basamak halinde izlenen tarla alanları halinde görülüyor. Kalenin doğu ve batısında ki bu teraslarda günümüzde buğday ziraati yapılmakta. Taş sedlerle korunarak oluşturulmuş bu tarlalarda bulunan çok sayıda çakmaktaşlarının büyük bir olasılıkla döven taşı olarak kullanıldığı düşünülüyor. Çakmaktaşlarının kaynağıysa ofiyolitler içerisindeki magma kökenli radyolarit ve diğer silis bantları. Yamaçtaki toprağın erozyonla dereye inmesini önleme amacıyla yapılmış, olasılıkla Türkiye'nin bu en eski taş sedleri, Gavurkalesi'nin doğusunda, Kapaklı Dere Vadisi'nin güney yamacı boyunca uzanan Samutlu Antik Kenti'ne kadar 750 metre mesafede yer yer gözlenebiliyor Erken Bronz Devri'nden Erken Roma dönemine kadar iskan edilen Samutlu Antik Kenti de, Kapaklı Dere'nin iki tarafında yamaç üzerinde, taş duvarlarla örülmüş taraça basamakları üzerine kurulu. Uzun süreden bu yana tarla

olarak kullanılagelen bu kent ne yazık ki bilimsel bir kazı yapılamadan tarla sahipleri tarafından yağmalanmış ve in-situ (yerinde gözlenebilme) durumunu kaybetmiş. Lumsden'in, kentin tarihine ilişkin verdiği yukarıdaki yerleşim yaşı, ekibinin yaptığı yüzey araştırmasında toplanan keramik ve yapı parçalarına dayanmakta.

Gavurkalesi yerleşim alanında oturanlar içme suyunu Kaledere Vadisi'nin güney yamacında yamaçta bulunan pınardan sağlıyordu. Bölgedeki sürekli akışlı pınarlar, kireçtaşı bloklarıyla ofiyolitler arasındaki kontak zonlarından çıkıyor.

Gavurkalesi'ndeki Taşların Ocakları

Gavurkalesi'ndeki Hitit Tapınağı ve onu çevreleyen duvarın andezit bloklarının çıkarıldığı taş ocaklarını, kalenin 2 km doğusunda Kedikayası denen yerde bulduk. Antik taş ocaklarının keşfedilmesinde nasıl bir yöntem izlendiğini merak eden okuyucularımız için biraz daha açıklama yapalım: Önce, bölgede daha önce yapılmış jeoloji haritalarını tarayarak andezit çıkışlarının sadece üç yerde bulunduğunu belirledik. Bunlar, Gavurkalesi'nin kuş uçuşu yaklaşık 2 km doğusundaki Kedikayası mevki, kalenin kuş uçuşu 2 km güneydoğusunda, Dereköy'ün hemen güneyindeki lokalite ve son olarak çalışma alanının güneydoğu köşesinde, Haymana-Ankara yolunun Değirmendere Vadisi'ni kestiği yerler. Gavurkalesi'nin tepesinden doğuya bakıldığında, Kedikayası andezitlerinin kolayca görülebilmesi, ayrıca, bu güzergahta eğimin de çok az olması nedeniyle araştırmaya bu bölgeden başladık ve beklendiği gibi, andezit taş ocaklarının tamamını burada bulduk. Diğer yerlerin kült alanına mesafeleri daha uzun ve daha düşük kotlarda olması nedeniyle, buralarda hiçbir taş ocağına rastlanmadı. Kedikayası mev-

Gavurkalesi'nin genel görünüşü

kiinde, yaklaşık 1 km çapında, orta bölümü aşınma sonucunda boşalmış (andezitik volkan topoğrafyası genellikle ortasından doğru aşınır) daire şeklinde görülen, olasılıkla geniş bir çıkış merkezinin enkazını oluşturan andezitler üzerinde, üçü vadinin kuzeyinde, biri güneyinde olmak üzere farklı büyüklüklerde dört adet antik taş ocağı bulundu. Taş ocakları kesilmiş kaya platformları halinde kolayca saptanabildi. Oysa, sahada taş ocağı olarak kullanılmayan andezitler, lav tepeleri halinde görülüyorlar. Tapınağa en uzak olan en doğudaki taş ocağının kotu 1225 m, blokların tepeye çıkarıldığı Gavurkalesi'nin kuzeydoğu köşesinin taban kotuysa 1140 m. olduğuna göre, Taş ocaklarıyla Gavurkalesi arasındaki 2,5 km lik taşıma mesafesindeki eğiminin % 3 gibi düze yakın bir değere sahip olduğu anlaşıyor. Ocaklardan çıkarılan taş bloklar Kapaklı Vadisi'nin kuzey yakası boyunca, olasılıkla öküzlerin çektiği kağnılarla taşındı. Bu antik yol korunarak günümüze kadar gelebildi. Taşınan yükü hafifletmek için kayaları blok haline dönüştürme işi, büyük olasılıkla taş ocaklarında yapılıyordu.

Gavurkalesinin en dış duvarıyla yerleşim taraçalarının istinat duvarlarının yapımı için kullanılan kireçtaşlarının çıkartıldığı taş ocaklarıysa, kalenin kuzeydoğu ve güneydoğusunda yamaçlarda mostra veren sekiz ayrı kireçtaşı bölgesinde bulundu. Bu ocaklar da, kaya platformu haline dönüştürülmüş konumları yardımıyla keşfedildi. Oysaki, bölgede taş ocağı olarak kullanılmayan kireçtaşları küçük çapta, kayalık tepeler halinde görülüyor.

Hitit ve Frig Arazi Kullanımı Sürüyor!

Gavurkalesi ve çevresinde Hitit-Frig dönemlerindeki arazi kullanımı günümüzde de hiç değişmeden sürdürülüyor. Antik dönemde buğday-arpa ekilen tarlalara bugün de aynı tahıllar ekiliyor; mera olarak kullanılan alanlardan günümüzde de mera olarak yararlanılıyor. Meralar, Kapaklı/Kale Dere Vadisi'nin genişlediği bölümlerde ve bu vadinin yan kollarında yer almakta. Vadi içerisinde, taban suyunun yüksek olduğu kesimlerde görülen

Olasılıkla Hitit döneminde yapılmış kutsal pınar

meraların tamamı, vadiyi dik kesen bir silisfiye kireçtaşı bloğunun gerisinde, dere suyunun şişerek bir çökeltme ortamı (bataklık) yaratmasıyla oluşmuş. Meralar, Kapaklı Vadisi'nin başlangıç yerini oluşturan Kedikayası Mevkii ile Köyaltı Deresi'ne karıştığı nokta arasında, vadi güzergahı boyunca birkaç basamak halinde izleniyor. Kedikayası Mevkii'nin batısındaki ilk meranın ortasından çıkan bol sulu bir pınar, burada doğal bir gölet oluşturmuş ve olasılıkla, pınarlara kutsallık atfeden Hititlerce kült alanı olarak kullanılmış. Yöre halkının "Havuz" diye adlandırdığı, Hitit ve Frig dönemlerinde küçükbaş ve büyükbaş hayvanların sulanmasına hizmet eden bu pınar, çoğu işlenmemiş büyük andezit bloklarıyla çevrili. Köylülerin ifadesine göre, ne zaman yapıldığı belli değil! Havuz, günümüzde de koyun sürülerini sulama amacıyla kullanılıyor. Bölgenin 1200 metrelerde uzanması ve kış aylarında uzun süre kar örtüsü altında kalması, pınarların sürekli akışlı olmasını sağlıyor, bu durum meraların ot verimini artırıyor. (Meralardaki otlar köylülerce sonbahar aylarında hasat edilerek kış aylarında hayvan yemi olarak kullanılıyor). Adı geçen meralar olasılıkla Hitit ve Frig dönemlerinde de aynı tarzda kullanılıyordu.

Son söz

Ankara'ya en yakın Hitit kült alanı konumunda olan Gavurkalesi ve çevresi, Tetis Denizi'nin karalaşarak 1200 metre yükseltilere ulaşan tabanı üzerinde yer alması, Hitit ve Frig dönemlerine ait tapınak, kaya kabartmaları ve kale duvarları gibi yapılar ve taş ocaklarına sahip olması ve yapımı olasılıkla yine bu dönemlere uzanan toprak erozyonunu önlemeye yönelik teraslarıyla Türkiye'nin ve hatta dünyanın en ilginç ekoturizm bölgelerinden biri olmaya

aday görünüyor.. Bölgenin arazi kullanımında antik dönemden günümüze değişiklik olmaması, yöreyi daha da ilginç kılıyor. Günümüzde, bölgeyi daha çok Hitit meraklısı yabancı turistler ziyaret ediyor. Bu geziler turlar şeklinde olmayıp, bir ya da birkaç kişinin kiralıdıkları bir araçla, Dereköy'den aldıkları bir kılavuz eşliğinde kaya kabartmalarını ziyaret etmek şeklinde gerçekleşiyor. Bölge, konuya merak duyan Ankara'lıların hafta sonlarında rekreasyon ve bilgi edinme amacıyla günübirlik gezebilecekleri ideal bir ekoturizm alanı oluşturuyor.

Gavurkalesine yapılacak en verimli gezi, Haymana yolunda, Oyaca Belde-si'ni geçtikten hemen sonra gelen Kedikayası mevkiinde araçtan inerek, önce buradaki andezit taş ocaklarını görmek, daha sonra taşların Kale'ye taşındığı yaklaşık 2,5 km uzunluğundaki antik yolda yürüyerek, yol boyunca toprak koruma taraçaları ve diğer kireçtaşı ocaklarını da izleyerek Gavurkalesi'ne ulaşmaktır.

Bölgeye yoğun ziyaretler başlamadan önce Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kült alanında gerekli onarımlar yapılmalı, özellikle yaz aylarında, bir bekçi bulundurulmalı. Kült alanını ziyaret eden turistlerin ya kokartlı bir rehberle gezmeleri, ya da Dereköy'den mahalli bir kılavuz almaları şartı koyulmalıdır. Böylece, gelir düzeyi çok düşük olan Dereköy halkı için yeni bir geçim kaynağı da yaratılmış olacaktır.

Doç. Dr. F. Sancar Ozaner
Danışman-TÜBİTAK

Kaynaklar

- Akyürek B., Duru M., Sütçü Y., İbrahim P., Fuat Ş., Pala N., Osman, G., Selami G., Talia Y., 1996: Ankara III'nin Çevre Jeolojisi ve Doğal Kaynaklar Projesi, MTA Raporu. No.9961, MTA Genel Müdürlüğü, Ankara
- Lumsden, S. 1999 Gavurkalesi, 1997 Pp.209-218. XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt, Ankara 1998.
- Von Der Osten, H.H., 1993, Gavurkalesi. Oriental Institute Communications 14, 56-90
- Ozaner F. S., 2001: Ankara'nın yanında Görkemli Bir Hitit Kült Alanı: Gavurkalesi, Mavi Gezegen 2001/4 26-30